

PS VAN EEN REDACTEUR

Jaren zonder?

Seksualiteit en intimiteit achter de tralies*

Jaap van Vliet

Op de open dag van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) is er alle gelegenheid om rond te kijken in huizen van bewaring, gevangenis en Forensisch Psychiatrische Centra en om te horen over bejegening van gedetineerden en patiënten en over de behandel- en begeleidingsprogramma's voor de ingesloten. Maar hoe wordt er in deze inrichtingen eigenlijk omgegaan met de intimiteit en seksualiteit van de ingesloten? Die vraag werd mij door een goede bekende gesteld tijdens de open dag van DJI, afgelopen november, toen wij een inrichting bezochten. Na alle jaren die ik in en rondom deze sectoren werk, kon ik niet tot een concreet antwoord komen. Wel kon ik er heel veel omheen praten, over hoe ik denk dat het nu is georganiseerd, over hoe ik denk dat het beleid zou moeten zijn. Hoe kwam het dat er geen duidelijk antwoord op te geven was? Misschien, dacht ik, heeft het er wel mee te maken dat ik mij er onvoldoende in heb verdiept, de beleidsuitgangspunten of beleidsstukken hierover nooit heb gelezen of dat ik het heel gewoon ben gaan vinden dat dit onderwerp niet echt op de agenda van justitie en de reclassering staat. Over de sociale en psychische gevolgen van detentie en van opsluiting in Nederland is nog weinig onderzoek voorhanden. Daar wordt wel aan gewerkt in een groot onderzoek naar bedoelde en onbedoelde gevolgen van gevangenisstraf dat wordt uitgevoerd door het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). Het is opmerkelijk dat van straffen en maatregelen veel wordt verwacht op het terrein van het terugdringen van recidive, terwijl de werking en de effecten ervan maar ten dele bekend zijn. 'Rechters schrijven middel voor met onbekende werking', staat er boven een interview met prof. Paul Nieuwbeerta, een van de onderzoekers. In 2010 schreef de Tilburgse onderzoeker Vollaard een opinieartikel in *NRC Handelsblad* onder de titel 'Lange celstraffen hebben gunstig effect'. Het artikel is gebaseerd op een kort daarvoor door hem verricht onderzoek.¹ Hij stelt onder meer dat hulpverleners daders graag willen genezen van criminele neigingen, maar dat dat niet lukt. Het onderzoek van Vollaard heeft betrekking op de economische en veiligheidsvoor-

* Dr. Jaap van Vliet is als beleidsadviseur en onderzoeker verbonden aan Leger des Heils Jeugdzorg & Reclassering en aan het lectoraat 'Werken in justitieel kader' van de Hogeschool Utrecht en is tevens redacteur van PROCES.

1 B. Vollaard, *Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid. Lessen van een natuurlijk experiment in twaalf stedelijke gebieden*, Politie & Wetenschap; TILEC/Universiteit van Tilburg 2010.

Jaap van Vliet

delen die de maatregelen Stichting Opvang Verslaafden (SOV) en later de Inrichting voor Stelselmatige Daders (ISD) hebben opgeleverd voor de samenleving, maar tevens voor de betreffende daders. Er wordt in het onderzoek maar naar een beperkte groep gekeken, namelijk:

‘de wat oudere, aan harddrugs verslaafde veelplegers die “buiten de maatschappij staan”: ze hebben vaak geen werk en geen vaste huisvesting. De verstoring van hun leven door langdurige detentie (in dit geval SOV en ISD) is beoogd: de maatregel biedt een kans om hun ongezonde, criminele en vaak uitzichtloze leefpatroon te doorbreken. Verstoring van bestaande werkrelaties of lopende opleidingen zijn geen punt, omdat bijna niemand vast werk heeft of een opleiding volgt.’

Detentie zelf heeft bovendien voor de onderzochte groep geen *crime school*-effect, want deze veelplegers zitten volgens Vollaard ‘normaliter al drie tot vier maanden per jaar in de gevangenis’. Bij deze groep levert de maatregel SOV/ISD een verhoging op van de maatschappelijke veiligheid en van de kwaliteit van leven van de betrokkenen. Deze specifieke kenmerken gaan echter voor andere groepen veelplegers niet op, stelt Vollaard; voor hen kan langdurige detentie juist wel negatieve effecten hebben. In feite wordt dan ook gesteld dat juist die mensen, delictplegers die niets meer te verliezen hebben, in het gunstigste geval wat te winnen hebben aan kwaliteit van leven, terwijl de samenleving als gevolg daarvan minder overlast ervaart. Opvallend is ook hier dat het in dit onderzoek gaat om de uiteindelijke maatschappelijke en economische effecten en niet om de rol en de werking van de insluiting op die effecten. Wat gebeurt er in de black box van de gesloten instellingen dat aan het effect bijdraagt? Maar ik wil mij hier en nu weer beperken tot de wijze waarop wordt omgegaan met seksualiteit en intimiteit van ingesloten. Want seksualiteit speelt voor veel mensen een belangrijke, drijvende rol in het dagelijks leven, terwijl een verstoorde seksualiteit een veelvoorkomende aanleiding is voor strafrechtelijk ingrijpen en het insluiten van mensen.

Wat is er te zeggen over de relatie tussen seksualiteit en intimiteit? Seksualiteit, het geslachtsverkeer, is redelijk tastbaar; het is een daad of een combinatie van voelen, denken en doen. Misschien is intimiteit (vertrouwelijkheid, vrijmoedigheid, innigheid, huiselijkheid, ‘warmte’, ik citeer het woordenboek) er een onderdeel van, maar dat is niet noodzakelijk het geval. Intimiteit is niet alleen moeilijk te definiëren, het is al helemaal niet tastbaar. En: hoe laat je onder dwang en drang ingesloten intimiteit ervaren? Seks is niet alleen tastbaarder dan intimiteit, het kan (daardoor?) ook op bestelling worden geleverd en het praten daarover kan zelfs een onderdeel worden van maatschappelijk en politiek gekissebis. Zo werd in november 2009 op het International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA) een documentaire vertoond over de longstay-tbs in Zeeland. In deze documentaire spreken medewerkers van de kliniek over de mogelijkheid om eventueel ‘zorgprostituees’ in te schakelen voor de opgenomen patiënten. *Elsevier* berichtte hierover op 20 november 2009 onder de smakelijke titel ‘Seks

op bestelling voor longstay-tbs'ers'.² Het nieuws is, zo blijkt uit het artikel, dat de kliniek 'praat over prostitutie voor uitbehandelde tbs'ers'. Tjonge, praten over seks en prostitutie, het moet niet gekker worden! In het artikel wordt gesteld dat het ministerie van Justitie hier sterk op tegen is en dat men zelfs heeft getracht de betreffende passage uit de documentaire te laten verwijderen.³ En de kliniek laat middels haar woordvoerder weten dat een behandelaar wel zoiets heeft geopperd, maar dat het niet mag en ook niet aan de orde is. Het artikel in *Elsevier* over de documentaire eindigt als volgt:

'De PVV reageert geschokt op het nieuws dat er wordt gepraat over seksuele diensten voor tbs'rs. "Is de kliniek een bordeel geworden", vraagt Kamerlid Raymond de Roon zich af. "Het crimineel tuig wordt weer verwend en de belastingbetaler mag er nog voor opdraaien ook. Het is niet te geloven hoe ver dat therapeutengajes in ons land is afgedleden."

Seksualiteit en intimiteit achter de muren roept kennelijk emoties op. Is seksualiteit of seks achter de muren een kwestie van verwennen, zoals De Roon suggereert? Of is juist het aan de ingeslotenen onthouden van seks en intimiteit een additionele straf? Het mag geen verwondering wekken dat de Partij voor de Vrijheid zelfs het praten over zo'n belangrijk onderwerp door het 'therapeutengajes' onbespreekbaar wil maken. Het past vooral in de maatschappelijke trend van zwaar, lang en hard straffen, de trend van liever controleren dan re-integreren, de trend van uitsluiten in plaats van insluiten. Op het congres 'Punishment & Society: Politics & Culture' dat vorig jaar mei werd gehouden aan de University of Edinburgh, sprak de Ierse criminoloog Shadd Maruna over het thema 'Thirteen Years is a long Time To Go Without Sex'. De gedachte achter zijn verhaal was dat seksualiteit in de gevangenis een (te) weinig besproken onderwerp is; hij liet door middel van een klein onderzoekje zien dat ook in de criminologische literatuur (hij had de jaargangen van één tijdschrift gescreend) weinig aandacht blijkt te worden besteed aan dit onderwerp.⁴ Ik kan mij niet precies herinneren wat de conclusie was van het verhaal van Maruna; het is misschien wel een bevestiging van zijn observatie dat zijn presentatie niet is gepubliceerd en dus ook niet kan worden nagelezen of geciteerd. De nazorgprogramma's en -procedures van justitie, gemeenten en reclassering staan er weliswaar niet helemaal voor garant, maar

2 www.elsevier.nl/web/Nieuws/Nederland/251353/Seks-op-bestelling-voor-longstaytbsers.htm.

3 Waarom het ministerie er tegen is, blijft onvermeld. Ongetwijfeld zullen beheeraspecten er een rol bij spelen, maar ik vermoed dat ook morele oordelen over delictplegers en straffen een rol spelen. Hierbij moet je je mijns inziens de vraag stellen of de onthouding van een zo sterke behoefte als seks en intimiteit niet een toegevoegde straf is bij de insluiting.

4 Ook in Nederland is er weinig beleid of onderzoek over het onderwerp te vinden. De website van het WODC geeft als enige enigszins toepasselijke bron M. Wouters, J. Doekhie, D.J. Korf & A. Benschop, *Gezondheidsrisicogedrag onder mannelijke gedetineerden. Tatoeages, piercings, boegroes, seks & injecteren van drugs en anabolen*, Den Haag: WODC 2010. Uit hoofdstuk 8, dat hierop betrekking heeft: 'De helft van de respondenten (48.6%) heeft ten tijde van het interview een vaste relatie, terwijl de helft van hen en een kwart van de hele steekproef (26.5%) bezoek zonder toezicht (BZT) krijgt. Bij de andere helft van de gedetineerden met een vaste relatie laat het regime geen BZT toe.'

Jaap van Vliet

meestal zal er toch een uitkering, werk, onderdak of zo nodig het contact met een zorgvoorziening zijn georganiseerd. Het is bekend dat na een langdurige opsluiting de terugkeer in de samenleving de nodige aandacht vraagt: omgaan met geld, schulden, wonen, relaties. Maar die seksualiteit en intimiteit, wie heeft het daar over tijdens of na de insluiting? In een behandelsetting zal er therapeutische aandacht zijn en er is meestal wel een logeerkamer waarvan gebruik kan worden gemaakt op indicatie van het behandelteam. En zeker als het gaat om mensen die zijn veroordeeld in verband met seksueel grensoverschrijdend gedrag, is de kans groot dat nog jaren in de samenleving zal worden gevolgd en gecontroleerd wat de ex-ingeslotene doet en nalaat. Maar wie een 'gewoon' seksleven had vóór de insluiting, hoe beleeft hij of zij de terugkeer in de samenleving? Wordt de draad van weleer weer 'gewoon' opgepakt? Kun je na een aantal jaren ingesloten te zijn geweest nog (opnieuw) een intieme relatie aangaan? Wat is het risico om het onderwerp onbesproken te laten, om het 'therapeutengajes' de mond te snoeren? Mensen jaren langdurig intimiteit en seksualiteit onthouden en zonder voorbereiding, seksueel gedepriveerd, terug laten keren in de samenleving, is dat een criminogene factor? Inderdaad: dertien jaar (of meer, of minder) zonder seks, zonder intimiteit, ingesloten achter tralies, dat is een heel lange tijd.